

<https://doi.org/10.34142/23129387.2023.68.04>

УДК 159.9

ORCID 0000-0002-9300-8276

ФЕНОМЕН САМОРЕАЛІЗАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Валентина В. Зарицька,

*доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри
практичної психології, Класичний приватний університет,
Україна*

Email: zarytska_vv@ukr.net

Актуальність дослідження.

Самореалізація є однією з важливих екзистенціальних потреб людини, яка задовольняється насамперед у формі самовдосконалення і втілення цілей у діяльності для себе і суспільства. Самореалізація це процес і результат здійснення людиною своїх життєвих сил, можливостей, здібностей, свого призначення у житті, що складає сенс життя.

Мета дослідження: проаналізувати дослідження, які стосуються проблеми самореалізації особистості, її сутності, структури і особливостей формування.

Результати. Стаття розкриває проблему потреби у самореалізації, яка закладена в людині природою і у процесі розвитку проявляється у формі інтересів, бажань, ціннісних орієнтацій, соціальних установок, життєвих цілей. Тому дуже важливим завданням освітнього процесу є спрямувати цей розвиток і забезпечити формування у молоді відповідного практичного досвіду поведінки і вчинків.

Висновки. У психолого-педагогічній літературі немає однозначного визначення поняття «самореалізація особистості». Цей феномен розглядають і як усвідомлену цілеспрямовану діяльність, і як використання особистістю власних здібностей і можливостей, і як цільову функцію особистісного розвитку, причому наголошується, що особистість реально здатна свідомо регулювати хід життя і здійснювати свій власний шлях самореалізації тільки досягнувши певного рівня розвитку.

У контексті даного дослідження поняття «самореалізація особистості» визначено нами як процес і результат застосування особистістю у повсякденному житті і праці набутих компетенцій, вдосконалення і розвиток їх включенням у творчу особистісно значущу діяльність і отримання від неї не тільки користі для себе та для інших, а й внутрішнього задоволення.

Ключові слова: самореалізація, особистість, життєві цілі, навчальний процес.

The phenomenon of self-realization in psychological discourse

Valentya V. Zarytska

*Doctor of Psychological Sciences, Classic Private University,
Ukraine,*

Email: zarytska_vv@ukr.net

Relevance of research. Self-realization is one of the important existential needs of a person, which is primarily satisfied through self-improvement and the embodiment of goals in activities for oneself and society. Self-realization is the process and result of a person's implementation of their life forces, capabilities, abilities, and their purpose in life, which constitutes the meaning of life.

Results and conclusions. The article is devoted to the problem of consumption in self-realization, as it is inherent in human.

Self-realization is one of the important existential needs of a person, which is primarily satisfied through self-improvement and the embodiment of goals in activities for oneself and society. Self-realization is the process and result of a person's implementation of their life forces, capabilities, abilities, and their purpose in life, which constitutes the meaning of life.

This article addresses the issue of the need for self-realization, which is inherent in human nature and manifests itself during the process of development in the form of interests, desires, values, social attitudes, and life goals. Therefore, a crucial task of the educational process is to direct this development and ensure the formation of appropriate practical behavioral experiences and actions in young people.

The issue of self-realization of personality in science is not new. Many scientists have emphasized the need to cultivate the ability for self-realization in individuals, and almost all of them agree that school is the best environment and space where students have opportunities to acquire

and utilize their creative potential and achieve a certain level of self-realization.

In the psychological and pedagogical literature, there is no unequivocal definition of the concept of "self-realization of personality." This phenomenon is regarded as conscious purposeful activity, as the utilization of one's own abilities and capabilities by the individual, and as the target function of personal development. It is emphasized that the individual is truly capable of consciously regulating the course of life and pursuing their own path of self-realization only after reaching a certain level of development.

Conclusions. In the context of this research, we define the concept of "self-realization of personality" as the process and result of applying acquired competencies by the individual in everyday life and work, improving and developing them through engagement in creative personally significant activities, and deriving not only benefits for oneself and others but also inner satisfaction from them.

Keywords: *self-realization, personality, life goals, educational process.*

Вступ

Реформування освіти, означає ніщо інше, як створення умов, за яких підрастаюче покоління отримуватиме можливість нарошувати й актуалізувати свої, власне людські, потенціали, які розкриваються лише за умови, коли система освіти, як основний інститут соціалізації, покладе суб'єктний вектор (людина як суб'єкт, діяч, самодостатній автор свого життя) в основу своїх навчально-виховних стратегій і технологій (Татенко, 1996). Особливо важливим є формування у молоді схильності до ініціативного самовиявлення й самовираження відповідно до своїх особистісних особливостей (Гончаренко, 1999). Викладачам слід не обмежуватись рамками навчального матеріалу, а, використовуючи його, коли цього вимагає вільне спілкування, показувати молоді багатство не тільки людських знань, але й стосунків, почуттів; давати можливість пережити радість від свого власного відкриття якоїсь істини, факту, доброї справи, дружніх стосунків; стимулювати до піклування про інших людей; створювати умови для творчості. Творча діяльність сприятиме розвитку інтелекту. Саме інтелект

цивілізованого виміру стане провідною продуктивною силою в розвитку і саморозвитку особистості, здатної творити своє життя (Приходченко, 2002). Ось чому в основі освітньої діяльності мусить лежати людиноцентризм, визнання людини як найвищої цінності, поваги до її гідності, до її запитів і інтересів.

Мета дослідження. Проаналізувати дослідження, які стосуються проблеми самореалізації особистості, її сутності, структури і особливостей формування, подати власне бачення і визначення феномену «самореалізація особистості».

Результати.

Кожне нове покоління людей прагне не тільки досягнути загальнолюдський зміст проблеми суті існування людини, а й творчо вирішити їх згідно з духом свого часу і нагромадженими знаннями. У наші дні особливої актуальності і гостроти набула проблема самореалізації особистості у житті і у професійній діяльності. В останні десятиліття все людство перебуває у пошуку шляхів досягнення життєвого благополуччя і процвітання, забезпечення повного і цілісного самоздійснення кожного індивіда. Цей пошук пов'язаний з намаганням людини накреслити певні стратегічні лінії своєї діяльності і за можливості включитися в цю діяльність так, щоб максимально реалізувати свої здібності, скористатися знаннями та набутим досвідом.

Проблема самореалізації в історії психолого-педагогічної науки і практики не нова. Ще педагогами-гуманістами активно пропагувалася ідея розвитку у особистості самостійності, критичного мислення, творчої активності і створення умов для їх самореалізації. Особистість реалізує себе в діяльності відповідно до своїх потенційних задатків, потреб, внутрішніх мотивів і ціннісних орієнтацій.

Теоретичні засади організації навчального процесу, спрямованого на розвиток творчої самодіяльності особистості, здатної до внутрішнього самовдосконалення і самореалізації полягають у неповторності кожної особистості, яка за умови професійної майстерності педагога піддається педагогічному впливу і корегуванню.

Спираючись на конкретні науки, пов'язані з розвитком особистості людини, можна стверджувати, що її прагнення реалізувати свої потенційні сили й здібності є її найглибиннішою потребою і ця потреба зрештою визначає сенс життя особистості (Лосева, 2004). Кожна окрема дитина це «жива особистість», «психологічний механізм», який містить у собі закони розвитку, зерно й корінь для моральної й інтелектуальної освіти. Важливо актуалізувати суб'єктні основи навчально-виховного процесу, що є обов'язковою умовою для продуктивного перетворення самого себе. Самореалізація людського потенціалу багато в чому залежить від того, хто поряд з дитиною, хто зазирає в її внутрішній світ. Виходить, що цей процес мусить бути керованим і закінчуватись самонавчанням, коли людина стає повним хазяїном свого часу і своїх занять Д. Писарєв (Лосева, 2004).

В центрі педагогічного процесу треба ставити учня, що сприятиме розвитку внутрішньої самодіяльності організму (Лосева, 2004). Найціннішим у контексті досліджуваної проблеми є виділення П. Лесгафтом головних умов, які забезпечують розвиток людини: врахування психічного і фізичного розвитку дитини; особистісна ініціатива дитини в її думках і діях, яка стимулюється впевненістю дитини в її можливостях перевіряти свої сумніви; щирість, безпосередність, правдивість і гуманність оточуючих; постійна дитяча діяльність та безперервна робота дитини над самовдосконаленням, яку спрямовують, активізують і контролюють дорослі. Особлива місія надається школі, в якій основою і джерелом успіху є саморозвиток людини, застосування до шкільного навчання тих засад, якими здійснюється самовиховання і самоосвіта (Лосева, 2004).

Наприклад, П. Блонський організувавши школу, визначив головні її характеристики: нова школа створює творця нового людського життя шляхом організації його самовиховання і самоосвіти; робота у новій школі полягає у поступовому оволодінні дитиною методами пізнання конкретного життя і перетворення його; новою школою повинна бути створена

морально автономна особистість, творець нового, кращого, ніж нинішнє, людського життя; школа повинна виховувати людину, здатну створювати своє власне життя, здатну до самовизначення (Зарицька, 2019). Ці положення досить актуальні для сучасної школи, бо життя свідчить, що виховання майбутнього творця власного життя можливе лише за умови раціональної організації його самовиховання, самовдосконалення та самореалізації, тому що наявності у випускників шкіл лише певного обсягу знань, умінь і навичок в межах навчальних програм для їх успішного подальшого життя недостатньо. Сучасне життя вимагає від кожної молоді людини набагато більшого - уміння користуватися знаннями з урахуванням власних потенційних можливостей і особистісних ресурсів, здатності швидко адаптуватися до нових умов та максимально самореалізуватись у вибраних сферах діяльності та спілкування.

В стратегічному вимірі для максимально можливої самореалізації особливої ваги набуло питання визначення мети і стратегії життєвого шляху, вміння використовувати набутий досвід у прогнозуванні і конкретизації життєвих планів щодо задоволення матеріальних і духовних потреб (Фурман, 1997). Відомо, що об'єктивна реальність (соціальне і природне середовище) структурована і являє собою систему цінностей: матеріальних та ідеальних (інформаційних утворень), у яких людина відчуває потребу.

У ціннісному середовищі відбуваються два протилежні процеси: ентропійний (руйнівний) і антиентропійний.

Перший відбувається спонтанно, мимовільно, а другий потребує організації зусиль суб'єктів. Людям належить активна роль у подоланні ентропійних процесів шляхом творення цінностей. Припускається, що в системі «соціальний суб'єкт - соціальне й техногенно-природне середовище» у першій її складовій закладено механізм, антиентропійна дія якого спрямована на відтворення і створення штучного ціннісного середовища. Протидія ентропійним процесам відбувається завдяки розумовій діяльності людства та кожної особи зокрема. Людина ніби бореться проти ентропійних течій, які руйнують

матеріальні та інформаційно-ідеальні цінності. Що дає людині змогу боротися з ентропією? Пізнання законів природи й використання їх для створення нового і для запобігання руйнувань. Щоб боротися з ентропією людина мусить здобувати, зберігати, переробляти і практично використовувати все нову й нову інформацію про навколишній світ, а на це здатна лише людина-творець у найширшому розумінні цього слова (Зарицька, 2019). У такому випадку стан, коли швидкість творення цінностей переважає швидкість їх руйнації, є умовою розвитку цивілізації. З цієї загальної картини протидії творчих і руйнівних тенденцій ціннісних перетворень випливає призначення кожного суб'єкта і зокрема особистості: знайти своє місце у різних соціальних структурах та визначити роль і механізми творення матеріальних і духовних цінностей. Звичайно, особистість перевагу віддає тим сферам діяльності, які спрямовані на творення цінностей, а не на їх руйнацію, а самореалізація особистості в них буде критерієм її щасливого життя. Це зайвий раз доводить необхідність формування здатності особистості до самореалізації саме під час навчання у школі, яка є базою подальшої освіти і розвитку.

Саме школа покликана спрямувати зусилля на випереджаюче, цілісне, фундаментальне розв'язання основних суперечностей, що виникатимуть у становленні дитини, основною в яких виступає суперечність між рефлексивним середовищем навчального закладу, з одного боку, і особистістю учня - з іншого (Зарицька, 2003). Виходячи з цього, мова йде про створення таких психолого-педагогічних умов у школі, які б сприяли розв'язанню цієї суперечності та формуванню творчої особистості, її повноцінного фізичного, інтелектуального і духовного розвитку з орієнтацією на всю різноманітність вітчизняних і світових зразків. Це спонукає до подолання усталених стереотипів, застарілих цінностей і підходів; до творчого пошуку нових ідей, створення інтелектуальної основи школи майбутнього – школи самореалізації особистості.

Творча здатність до самореалізації – це схильність до всього підходити творчо, це риса щасливих людей жити вільно

від стереотипів.

Обов'язковою умовою самореалізації є здатність примирити свої внутрішні духовні ідеали з необхідністю відповідати зовнішнім нормам і правилам (Татенко, 1996).

Об'єктивною умовою самореалізації особистості є вільний розвиток усіх її природних сил і цей розвиток не співвідноситься з певними обмеженнями ззовні (Зарицька, 2003).

Духовний простір для самореалізації кожного учня здатна створити тільки система вільного виховання, яка враховує індивідуальні особливості кожного індивіда (Зарицька, 2004).

Феномен самореалізації особистості у різних наукових підходах має власне тлумачення.

В. Демиденко (Демиденко, 2004), досліджуючи сутність, становлення і розвиток самореалізації, визнає її як свідоме за власною ініціативою втілення людиною своїх творчих можливостей у житті.

І. Мартинюк (цит за Зарицька, 2019) визначає самореалізацію особистості як надзвичайно складний феномен людського буття: це водночас і ціль, і засіб, і процес цілесвідчення, і його результат. Збігаючись за своєю сутністю з вільною, свідомою діяльністю, самореалізація виступає як внутрішній, суб'єктивний її смисл. Вона охоплює весь шлях внутрішньої, індивідуальної мети – від першої думки про неї і аж до матеріального упредметнення.

Самореалізація не є одноманітною дією, що приводить особистість до завершеності і повної досконалості, приносить їй почуття самозаспокоєності. Це постійне боріння, рух до все нових можливостей, що відбувається шляхом подолання себе заради себе самого. Це процес (і підсумок) життєдіяльності цілісної людини, який полягає в упредметненні всього комплексу індивідуальних здібностей і веде до перетворення особистості на суб'єкта життя.

У процесі самореалізації особливо відчутно виявляється діалектичність розвитку особистості: віддаючи себе, свої сутнісні сили і здібності, особистість водночас здобуває їх, але

вже у новій якості. Не мотиви, що лежать поза особистістю (гроші, кар'єра, престиж, чужа воля та ін.), а її прагнення, настирлива внутрішня потреба спонукають до самореалізації.

Самореалізація у цьому розумінні виступає як безкорислива діяльність особистості, бо єдиний її «зиск» – прагнення до виконання своєї життєвої мети, до власного вільного розвитку. Реалізація цієї внутрішньої мети у процесі самоздійснення особистості і є досягнення нею внутрішньої свободи. Ці підходи свідчать, що це цілеспрямована усвідомлена діяльність особистості, тоді як інші підходи розглядають самореалізацію як використання особистістю власних здібностей, можливостей для організації і здійснення життєдіяльності (Зарицька, 2019); цільову функцію особистісного розвитку людини, пояснюючи це тим, що людина, яка розвивається, знаходиться у постійному пошуку природженої недиференційованої цілісності. Людина, досягнувши певного рівня розвитку, стає здатною свідомо регулювати хід життя, вибирати і здійснювати свій власний шлях самореалізації. Звідси витікає уявлення про своєчасність сформованості у суб'єкта здатності визначити ту змістовну сторону подій його життя, які найбільш значущі для подальшого особистісного розвитку, суб'єкт в своїх діях, в актах своєї творчої самодіяльності не тільки відкривається і проявляється, він в них визначається.

На основі різних підходів до пояснення і визначення поняття «самореалізація особистості» у контексті нашого дослідження ми вважаємо прийнятним дати таке визначення цього феномену: самореалізація особистості – це процес і результат застосування особистістю у повсякденному житті і праці набутих компетенцій, удосконалення і розвиток їх включенням у творчу особистісно значущу діяльність і отримання від неї не тільки користі для себе і для інших, а й внутрішнього задоволення.

В такому разі самореалізацію можна вважати критерієм щасливого життя, тому що людина реалізує три особливо значущі мети: задовольняє власні потреби (матеріальні і духовні); вибудовує бажаний соціальний статус як цінна

особистість і одержує внутрішнє задоволення як процесом, так і результатом власної особистісно і суспільно значущої діяльності.

Повнота самореалізації свідчить: про ступінь розвитку самосвідомості, уявлень про власне «Я»; про рівень орієнтованості в соціальній та життєвій ситуаціях; про наявність реальних і потенційних можливостей особистості для самоздійснення; про достатню організаційно-вольову зрілість в управлінні обставинами і подоланні життєвих труднощів (Зарицька, 2019). Отже, повнота самореалізації залежить від рівня життєвої компетентності особистості. Виходить, що набуття життєвої компетентності є необхідною умовою самореалізації, і водночас процес самореалізації сприяє вдосконаленню життєвої компетентності.

Висновки. Аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення феномену самореалізації особистості у науковій літературі дозволив зробити такі висновки.

Проблема самореалізації особистості в науці не нова. Багато вчених наголошували на необхідності формувати у особистості здатність до самореалізації і майже всі вони сходяться на думці, що школа є найкращим середовищем і простором, де учень має можливості для набуття і використання власного творчого потенціалу та досягнення певного рівня самореалізації.

У психолого-педагогічній літературі немає однозначного визначення поняття «самореалізація особистості». Цей феномен розглядають і як усвідомлену цілеспрямовану діяльність, і як використання особистістю власних здібностей і можливостей, і як цільову функцію особистісного розвитку, причому наголошується, що особистість реально здатна свідомо регулювати хід життя і здійснювати свій власний шлях самореалізації тільки досягнувши певного рівня розвитку.

У контексті даного дослідження поняття «самореалізація особистості» визначено нами як процес і результат застосування особистістю у повсякденному житті і праці набутих компетенцій, вдосконалення і розвиток їх включенням у творчу особистісно значущу діяльність і отримання від неї не тільки

користі для себе та для інших, а й внутрішнього задоволення.

Література

Гончаренко С.У. (1999)/ Проблеми гуманітаризації змісту шкільної освіти. *Педагогіка і психологія*: Наук.-теор. та інформ. журнал АПН України. 4. 17-26.

Демиденко В.К. (2004). Самореалізація: сутність, становлення, розвиток. *Педагогіка і психологія*. Вісник АПН України. 2, 31-36.

Зарицька В.В. (2003). Психологічна підтримка учнів як один із механізмів їх підготовки до самореалізації. Збірник тез доповідей учасників «Тижня науки» в Гуманітарному університеті «ЗІДМУ»: В 3 т. Т. 1, ч. 2: Науково-практична конференція *Психологічна наука в системі регіонального управління*. 30-31 жовтня 2003р. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 9-10.

Зарицька В.В. (2004). Старший шкільний вік як найдоцільніша вікова категорія для формування здатності до самореалізації. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія*. Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. За ред. Максименко С.Д. К.: Т.7. Вип. 3. 311-321.

Зарицька В.В. (2019). Психологія самореалізації особистості: монографія. Запоріжжя.

Лосева Н.М. (2004). Питання самореалізації в історії української і російської педагогіки. *Педагогіка і психологія*. Вісник АПН України. 2 (42), 140-150.

Татенко В.А. (1996). Психология в субъектном измерении. К.: «Просвіта».

Приходченко К.І. (2002). Спеціалізована гуманітарна школа життєвої самотворчості. *Директор школи*. 5. 47-52.

Фурман А.В. (1997). Фундаментальний соціально-психологічний експеримент у школах України: анатомія пошуку. *Освіта і управління*. 1, 3. 39-56.

Оригінальний рукопис отриманий 11 березня 2023 року

Стаття прийнята до друку 21 березня 2023 року